

АДАПТИВНЕ

управління

науково-дослідною діяльністю студентів

СТЕПАШКО В. О.

УДК 378:001.891

DOI: 10.12958/EPS.1(162).Stepashko_V_O

НАУКОВО - дослідна діяльність студентів (НДС) – це головний чинник підготовки кваліфікованих кадрів; без неї практично неможливо організувати підготовку фахівців на рівні світових вимог. Сьогодні якість науково-дослідної діяльності студентів необхідно підвищити у зв'язку з розвитком „суспільства знань”, інтеграцією системи вищої освіти в Болонський процес, модернізацією системи вищої освіти та змісту підготовки фахівців, глобалізацією дослідницької, інноваційної діяльності, утвердженням європейської концепції „Освіта через наукові дослідження”, посилення попиту на інновації, трансфером (передачею) технологій, упровадженням у країнах Західної Європи „дослідницького навчання”, „технологізацією” результатів досліджень у світі, необхідністю організувати підготовку фахівців на рівні світових вимог (стандартів). Результативність науково-дослідної діяльності визначається якістю керівництва науково-педагогічними працівниками та студентами. Отже, проблема управління науково-дослідною діяльністю студентів вищих навчальних закладів сьогодні є актуальною в педагогічній науці та шкільній практиці.

Методологічною основою дослідження є закономірності адаптивного управління, сформульовані Г. Єльніковою, положення теорії моделювання управлінської діяльності В. Пікельної, принципи, закономірності управління

освітніми системами (Ю. Конаржевський, В. Коротяєв, В. Маслов, В. Пікельна, Є. Хриков), положення теорії управління освітою (В. Сандер).

Відповідно до теорії адаптації процес адаптації – це цілеспрямований вплив, зміна параметрів структури системи для досягнення оптимального функціонування системи, пристосування системи до змін умов, вимог соціуму. Т. Борова, спираючись на дослідження Г. Єльнікової, сформулювала такі *принципи адаптивного управління* освітніми системами: пріоритету розвитку особистості, управління та самоуправління, резонансу, адаптивності, мотивації, постійного підвищення компетентності, спрямованої самоорганізації, кооперації, моніторингу, кваліметрії, прогнозування, подальшого розвитку внаслідок аналізу результатів, відкритості [1, с. 31]. Учена визначила методологічну основу адаптивного управління освітніми системами: класична теорія управління; системний, ситуаційний та антропосоціальний підходи; теорія адаптації, глобальної стратегії, управління за результатами цільового управління; технології колегіального ухвалення рішень і розподіленої відповідальності за його реалізацію; теорія нестабільності; синергетичний підхід; компоненти адаптивного управління, зокрема зміст, структура, технологія. Адаптивне управління дослідниця характеризувала так: це відкритість взаємодії, пріоритет розвитку суб'єкта (об'єкта); регулювання шляхом самоорганізації; його особливістю є активізація природних можливостей, творчих здібностей (шлях реалізації –

взаємовплив, що зумовлює взаємоприспосовування суб'єктів діяльності на діалогічній основі для визначення мети і спрямування дій на її досягнення). Змістом адаптивного управління є визначення мети, критеріальне моделювання, моніторинг за результатами, кооперація дій, спрямована самоорганізація, прогностичне регулювання; структура – лінійно-функціональна; шлях реалізації – програмно-цільова форма (проектне, адаптаційно-модульне управління, субординаційно-проміжне партнерство, наскрізно-рівнева узгодженість) управління на основі кваліметричних моделей діяльності всіх учасників управлінського процесу [1, с. 31 – 35].

У процесі розробки концепції управління НДДС ураховано ідеї, положення концепції спрямованої самоорганізації в управлінні освітою: пріоритетність розвитку людини й діяльності; діяльність і розвиток прямувати шляхом, який узгоджує вимоги людини, суспільства, держави; поєднання процесів управління й самоуправління, що забезпечує спрямовану самоорганізацію; створення умов для природної самоорганізації, ситуації додаткової орієнтації; діалогічна адаптація суб'єктів управління [3].

Теоретичну основу для розробки концепції управління науково-дослідною діяльністю студентів становлять: праці з філософії науки (В. Андрущенко, В. Лутай, А. Навроцький); праці, у яких висвітлено роль і значення наукових досліджень для розвитку особистості (С. Гончаренко, М. Добрускін, М. Євтух, Д. Зербіно, К. Ланге, Б. Малицький, Н. Ничкало, В. Онопрієнко, О. Сухомлинська); теоретичні положення управління системою освіти й науки (Г. Дмитренко, Г. Єльнікова, О. Касьянова, Н. Клокар, Ю. Конаржевський, В. Луговий, В. Маслов); положення теорії управління соціально-педагогічними системами (В. Афанасьєв, В. Бондар, Л. Даниленко, Л. Калініна, Н. Островерхова, В. Пікельна, Є. Хриков, Є. Шамова); положення про сутність формування компетентності фахівців (В. Лозова, А. Щербакова); висновки й рекомендації з питань упровадження організаційних моделей у практику управлінської діяльності керівників

(Г. Єльнікова, В. Малихіна, В. Пікельна); моделі й методи ухвалення рішень в автоматизованих системах управління (Б. Бочаров, Ф. Бутинець, А. Чередниченко); методичні рекомендації щодо організації науково-дослідної діяльності студентів (А. Сігалов, В. Тимофєєв, Т. Шамова). Теоретичною основою дослідження є положення адаптивного управління Г. Єльнікової та погляди на його сутність: діалогічний характер, циклічність процесів, збір і аналіз інформації; трансформування факторів у внутрішні мотиви; ухвалення рішення у формі моделі, реалізація моделі через спрямований самовплив і кооперацію дій; оцінювання показників результативності функціонування системи управління, організаційної взаємодії на основі зворотніх зв'язків; прогнозування подальшого розвитку, зокрема взаємоадаптації і взаємодії керівної й керованої підсистем та їхнього рефлексивного розвитку; посилення суб'єктності відносин у процесі цілеспрямованих впливів керівної підсистеми; залежність ефективності адаптивного управління від повноти використання його наукових основ; дії інформаційного „пульсара” з прямими і зворотніми зв'язками, що забезпечує взаємокоригування діяльності. Адаптивне керівництво Г. Єльнікова визначає так: це здатність керівника поєднувати різні стилі управління залежно від ситуації; підвищення адаптивності керівництва досягається завдяки переформуванню творчих груп, перепроєктування завдань або модифікації посадових обов'язків [3, с. 181].

Аналіз психолого-педагогічної та іншої літератури свідчить, що значний фактичний матеріал із цієї проблеми та вітчизняний досвід управління науково-дослідною діяльністю студентів вищих навчальних закладів економічного профілю не були предметом спеціального дослідження. Не розроблено концепцію управління науково-дослідною діяльністю студентів на основі кваліметричного підходу.

Метою статті є розкриття концепції адаптивного управління науково-дослідною діяльністю студентів вищих навчальних закладів економічного профілю.

Розвиваючи ідею „кількісної” школи адап-

тивного управління про „організаційну культуру” управлінської діяльності, ми розробили концепцію управління науково-дослідною діяльністю студентів.

Концептуальні положення управління науково-дослідною діяльністю студентів:

1. Ефективне управління НДДС можливе за умови демократизації діяльності структурних підрозділів вищого навчального закладу, формування груп незалежних експертів, організації моніторингу якісних показників результативності науково-дослідних робіт студентів.

2. Необхідною умовою результативного управління НДДС є визнання пріоритету розвитку творчих здібностей студентів, дослідницьких умінь та навичок; забезпечення комплексності в плануванні системи науково-дослідної роботи, диференціація науково-дослідних завдань відповідно до рівнів готовності студентів розв’язувати їх, індивідуалізація у процесі консультування, упровадження системи моніторингу якісних показників результативності науково-дослідних робіт студентів.

3. Управління НДДС буде результативним за умови впровадження в особистісно зорієнтоване навчання інноваційних технологій, методів модульного та дослідного навчання, креативного моделювання, стимулювання студентів, створення насиченого едукативного середовища.

4. Організаційною умовою ефективного функціонування системи управління НДДС є розробка моделі системи управління НДДС, проектування змісту управлінської діяльності суб’єктів. Головним положенням концепції є *досягнення цілей управління НДДС через рівневе управління, діалогічну узгодженість цілей керівної та керованої підсистем, зовнішніх вимог із внутрішніми потребами студентів; сполучення зовнішнього і внутрішнього управління; спрямована самоорганізація НДДС; упровадження проектно-цільової та системно-модульної форм управління НДДС; конкурентно-інноваційна технологія.*

На самоуправлінському (самоорганізаційній, саморегуляційній) рівні зовнішні вимоги трансформуються в мотиви діяльності: на цьому

рівні суб’єкти управління узгоджують зовнішні вимоги з мотивами студентів (інтересами, цінностями). На цьому рівні суб’єкти управління вирішують такі завдання: орієнтувати студентів на самоорганізацію, саморозвиток у НДДС через діалогічну адаптацію, взаємоузгодження власних мотивів із зовнішніми потребами; координувати суб’єкт-суб’єктну взаємодію, установлювати зворотні зв’язки, орієнтувати на розв’язання актуальної наукової проблеми в процесі консультування; контролювати й аналізувати результати, спрямувати самоуправління на саморозвиток творчих здібностей.

Адаптація студентів до вимог вищої школи пов’язана зі створенням у ВНЗ економічного профілю організаційно-педагогічних умов, адаптивного зовнішнього середовища. Науково-дослідна робота є самостійною творчою діяльністю студентів, яка вимагає спрямованої самоорганізації, створення ситуації додаткової орієнтації на вирішення проблемних завдань.

Управління НДДС суб’єкти здійснюють через загальні й цільові функції (це функції кожної підсистеми управління, детерміновані цілями функціонування суб’єктів управління). Розвиток системи забезпечується регулюванням цільових функцій висхідними (знизу до верху) потоками інформації [3]. Низхідні потоки утворюють розпорядження, нормативні документи (положення, правила, інструкції), вимоги – зовнішні (вимоги суспільства до фахівців), внутрішні (вимоги до знань, умінь та навичок студентів, до написання різних видів НДРС). Висхідні потоки утворює повідомлювальна (діагностична та претензійна) інформація [3]. Діагностична інформація виробляється в управлінському циклі конкретного рівня в результаті анкетування, оцінювання творчого потенціалу студентів на основі діагностичних методик.

Претензійну інформацію отримують за результатами анкетування, соціологічного опитування студентів, які мають претензії до адміністрації ВНЗ із приводу низького рівня організації НДДС, інформаційного, науково-методичного забезпечення НДДС, створених організаційно-педагогічних умов. У процесі

обробки інформації суб'єкти управління НДДС регулюють цільові функції шляхом вибору інформації низхідного й висхідного потоків конкретного рівня; уводять відібрану інформацію в горизонтальний циклічний потік для вироблення діалогічної інформації відповідно до пріоритетів діяльності виконавців нормативним вимогам. Відібрана інформація є основою для формулювання вимог до НДДС (адаптація вимог до особливостей діяльності) для створення нормативного документа локального характеру (положення про НДДС) [3].

Відібрана інформація є основою для ухвалення управлінського рішення в межах компетенції управлінської підструктури, зокрема кафедри. Реалізація цього рішення супроводжується моніторингом якісних показників творчого потенціалу студентів за допомогою методу групового експертного оцінювання якісних показників результативності НДРС, у процесі якого виникає нова інформація. Вона аналізується й передається на вищий субординаційний рівень (декани факультетів, проректор з наукової роботи). Повідомляюча інформація в переробленій формі висхідними потоками спрямовується в адміністративний відділ для її узгодження та нормування. Узгоджена з проректором, деканами факультетів детермінантна інформація у формі управлінського рішення спрямовується низхідними потоками на технологічний рівень „викладачі”.

У процесі відбору, обробки, аналізу й передачі інформації в універсальному управлінському циклі відбувається коригування цільових функцій управлінських підструктур, їх субординаційне сполучення, регулювання об'єкта, його розвиток. Зустрічний потік інформації адаптується кожною підсистемою управління відповідно до функцій, інтерпретується в цілях і завданнях конкретного горизонтального шару [3].

Керівна підсистема взаємодіє з керованою через зворотні зв'язки шляхом обміну між висхідними і низхідними потоками інформації. Науково-дослідну діяльність розглядаємо як суб'єкт управління: студент є суб'єктом цієї діяльності. Управлінські дії спрямовані на суб'єкта (на розвиток знань, умінь, навичок, творчих

здібностей в НДДС), а управлінські впливи – на стабілізацію, упорядкування зворотних зв'язків між підсистемами (керівною та керованою). Керівник і його заступники цілеспрямовано впливають на науково-педагогічних працівників та студентів через організаційно-розпорядчі методи керівництва. Критерій „результативність управління НДДС” характеризує такі показники: рівень знань, умінь, сформованість навичок самостійної творчої діяльності, компетентності фахівців, якостей (ініціативність, самостійність, творча активність). Самоуправління спрямоване на саморозвиток, управління НДДС – на розвиток творчих здібностей студентів, формування компетентності через створення організаційних, педагогічних, психологічних умов, самоорганізацію для забезпечення саморозвитку. Поєднання управління й самоуправління забезпечує саморозвиток студента. Самоуправління забезпечує саморозвиток за умови його сполучення із зовнішнім управлінням. Результатом саморозвитку є якісні зміни (підвищення якісних показників результативності робіт, рівнів готовності вирішувати науково-дослідні завдання, розвитку творчих здібностей, компетентності, сформованості дослідницьких умінь і навичок). Існує безпосередній зв'язок між інтенсивністю обміну інформацією в комунікативній взаємодії двох підсистем і компетентністю студентів.

У результаті трансляції інформації вибудовується вертикаль наскрізно адаптивного управління. У спільній діяльності суб'єктів управління, науково-педагогічних працівників, студентів сполучаються функції підструктур управління НДДС, які вони реалізують у рішеннях на діалогічній основі. Різноспрямовані потоки інформації, цілі керівної й керованої підсистем необхідно узгодити в процесі полілогічного спілкування. Кафедра виконує роль проміжного „модуля адаптації”, яка обробляє всі види інформації.

Завданням управління НДДС є спрямування дій на розвиток керованої підсистеми (ідеться про підсистему „студенти”) шляхом спрямованої самоорганізації студентів. Якщо спрямувати НДДС на природний розвиток

студентів, то така діяльність буде більш результативною й раціональною. Цілі студента можуть бути дивергентними щодо цілей держави (не відповідати їй цілям). Щоб реалізувати цілі, студенту необхідно узгодити їх із вимогами, цілями держави. Держава висуває до студента вимоги і створює умови для природного розвитку. Конвергентне зближення цілей студента із цілями держави, суспільства сприяє узгодженню зовнішніх і внутрішніх цілей. Це узгодження буде діалогічно адаптивним. Спрямована самоорганізація сприяє саморозвитку особистості в межах усвідомлених нею вимог, саморозвитку в процесі адаптації потреб до вимог вищої школи [3]. Студент адаптується до вимог, які висуває вища школа. Сполучення управління й самоуправління, вимог вищої школи з організаційно-педагогічними умовами у ВНЗ сприяє творчому розвитку студентів.

Зусилля всіх учасників управлінського процесу необхідно спрямувати на розвиток системи, сполучати цільові функції для ухвалення рішення в межах посадових обов'язків через коригування планів, програм на основі діалогічного узгодження, розробку варіативних моделей діяльності. Місією ВНЗ є досягнення інтеграції потреб особистості й зовнішнього середовища, створення передумов для задоволення особистісних потреб. Готовність студентів до НДДС дає змогу задовольнити особистісні потреби.

Таким чином, суб'єктам управління необхідно реалізувати *принцип адаптивності* (він є основним принципом стратегічного управління). Для досягнення ефекту емерджентності (сполучення) (ефект Мейо) керівнику ВНЗ та його заступникам необхідно володіти адаптаційною мобільністю, здійснювати преактивне управління, оскільки управлінські ситуації змінюються з часом (перерозподіл функцій, посадових обов'язків). Ефективне управління науково-дослідною діяльністю студентів можливе за умови отримання керівною підсистемою висхідної інформації про результати, прогнозування подальшого розвитку об'єкта управління. Оптимізації функціонування системи науково-дослідної роботи студентів суб'єкти управління досягають у процесі кооперації підсистем, спеціалізації, взає-

мопосилення, синхронності (ідеться про ефект синергії).

Перспективними є розвідки, спрямовані на розробку стандартів, проектування інноваційних технологій управління науково-дослідною діяльністю студентів, моделювання змісту управління науково-дослідною діяльністю студентів у контексті євроінтеграції, міжнародне співробітництво вищих навчальних закладів у науковій сфері, вивчення зарубіжного досвіду управління соціально-педагогічними системами.

Література

1. Борова Т. А. Теоретичні і методичні засади адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу : дис. ... д-ра пед. наук : 13. 00. 06 / Борова Тетяна Анатоліївна. – К., 2012. – 488 с.

2. Євтух М. За педагогічною технологією (До питання про нові методичні підходи при проектуванні навчальних занять у вищій школі) / М. Євтух, О. Сердюк // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С. 71 – 81.

3. Сльникова Г. В. Наукові основи адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Сльникова Галина Василівна. – К., 2003. – 453 с.

4. Клокар Н. І. Управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Клокар Наталія Іванівна. – К., 2011. – 563 с.

5. Пікельна В. С. Теорія і методика моделювання управлінської діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / В. С. Пікельна. – К., 1993. – 44 с.

* * *

Степашко В. О. Адаптивне управління науково-дослідною діяльністю студентів

Розроблено концепцію управління науково-дослідною діяльністю студентів. Основними положеннями концепції є цільове управління, спрямоване на результат, наскрізно-

рівневе управління, сполучення зовнішнього управління та самоуправління, забезпечення саморозвитку студентів. Поєднання управління й самоуправління забезпечує саморозвиток студента. Самоуправління спрямоване на саморозвиток. Управління науково-дослідною діяльністю студентів спрямоване на розвиток творчих здібностей студентів, формування компетентності у процесі створення організаційних, педагогічних умов, самоорганізацію для забезпечення саморозвитку. Результатом саморозвитку є якісні зміни (підвищення якісних показників результативності робіт, рівнів готовності вирішувати науково-дослідні завдання, розвитку творчих здібностей, компетентності, сформованості дослідницьких умінь і навичок). Управлінські дії необхідно спрямувати на контроль та аналіз результатів, а науково-дослідну діяльність – на природний розвиток студентів.

Ключові слова: цільове управління, самоуправління, цільові функції, наскрізно-рівневе управління, преактивне управління.

Степашко В. А. Адаптивное управление научно-исследовательской деятельностью студентов

Разработана концепция управления научно-исследовательской деятельностью студентов. Основными положениями концепции являются целевое управление, направленное на результат, сквозное уровневое управление, соединение внешнего управления и самоуправления, обеспечение саморазвития студентов. Соединение управления и самоуправления обеспечивает саморазвитие студента. Самоуправление направлено на саморазвитие. Управление научно-исследовательской деятельностью студентов способствует развитию творческих способностей студентов, формированию компетентности через создание организационных, педагогических, психологических условий, самоорганизации для обеспечения саморазвития. Результатом саморазвития являются качественные изменения (повышение уровня компетентности, сформированность исследовательских умений и навыков). Управленческие действия необходимо

направить на контроль и анализ результатов, а научно-исследовательскую деятельность – на естественное развитие студентов.

Ключевые слова: целевое управление, самоуправление, целевые функции, преактивное управление, сквозное уровневое управление.

Stepashko V. O. Adaptive Management of Student Scientific Research

The article deals with the development of the theory of the student scientific research management. The highlights of the theory are the target management based on results; cross-level management; combining external management and self-management; and providing for student self-development. Combination of management and self-management ensures student self-development. Self-management is aimed at self-development. The management of student scientific research is aimed at the development of their creative abilities, formation of their competence by means of creating organizational, educational, and psychological conditions, as well as at the self-organization to encourage self-development. The process of self-development results in a range of qualitative changes, including the increased competency level, the formation of research skills and abilities, etc.

The author comes to the conclusion that the key factor in effective student research management is the implementation of the adaptive principle, which allows the administration of the higher educational institution to achieve the emergence effect and equips the participants of the managerial activity with the adaptive mobility and helps them to realize the preactive management. The efforts of the management process participants, therefore, have to be aimed at the control and analysis of the outcomes, while scientific research should promote the natural development of every student.

Key words: target management, self-management, target functions, preactive management, cross-level management.

Стаття надійшла до редакції 08.01.2014 р.

Прийнято до друку 28.02.2014 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.